

Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban

ANDÓCSI JÁNOS*

A horvátországi kisebbségpolitika megszületése sajátos történelmi folyamat eredménye. 1991. június 25-én a törvényhozás, a Szábor kimondta, hogy Horvátország önálló és szuverén állam.¹ Már ekkor kimondták azt is, hogy az új állam garantálja a kulturális autonómiát és a polgári jogok érvényesülését a szerbek és más kisebbségek részére. A szerbek kiemelése azért is fontos volt, mert ők korábban nem számítottak kisebbségnek, és most ezzel a történelmi döntéssel hirtelen azzá váltak. A nyelvi jogok tekintetében maguknak a horvátoknak is megvolt a tapasztalatuk, hiszen a második Jugoszlávián belül is állandó harcot vívtak a horvát nyelvért, amely hivatalosan nem is létezett. A horvát törvényhozás első döntései a nemzetközi közösségnek is szóltak, mert a szerb propaganda elnyomott, nyelvi, kulturális és politikai jogoktól megfosztott szerb kisebbségről szólt. A tanulmányban röviden megpróbálom bemutatni a kisebbségi nyelvhasználat alakulását a független horvát államban. Persze sokaknak a szerb agresszió árnyékában nem tetszett, hogy egy lázadó kisebbség jogait kell itt védeni, de a politikum jól tudta, hogy a nemzetközi elismerés egyik záloga a kisebbségi jogoknak – értsd a szerbek jogainak – az elismerése. A fiatal horvát államnak is több évre volt szüksége ahhoz, hogy kinője a nagy nemzetállami eufóriából eredő gyermekbetegségeket, és

* A szerző történész, a *Horvátországi Magyarország* főszerkesztője.

¹ Horvátország a függetlenség kinyilvánítását népszavazással is megerősítette. A nemzetközi közösség azonban ezt nem fogadta el automatikusa, közbenjárására a döntést három hónapra fel függesztették.

mára elmondható, hogy egy modern, az európai kisebbségvédelmi normáknak megfelelő törvénnyel rendelkezik.

Népszámlálás – egyelőre nem nyilvános adatok

Horvátországban a legutóbbi népszámlálásra 2011 áprilisában került sor, azonban az adatok 2012 nyár elején még nem voltak elérhetőek.² A horvátországi magyarságot érintő legfontosabb kérdés, hogy hányan is vallották magukat magyarnak, hányan nyilatkoztak úgy, hogy magyarok ugyan, de nem beszélik a magyar nyelvet, és persze a kérdések kérdése, hogy a 2001-es adatokhoz képest milyen mértékű fogyást mutat a statisztika. 2001-ben 16.595 horvátországi magyart számláltak össze, amely adat akkoriban azt mutatta, hogy a legjobban fogyó nemzetiség vagyunk a Kárpát-medencében. Az asszimilációs folyamatokat tovább erősíti, hogy a magyarság jó része abszolút szórványban él. Ez azt jelenti, hogy többségük a magyar nyelvi közösségtől el van szigetelve, és lehetőségük sincs bekapcsolódni valamelyik országos magyar szervezet munkájába, a magyar oktatás hiányáról nem is beszélve. A 2001-es adatok szerint a magyarság nagyobb része Eszék-Baranya megyében élt (9.784 fő, a megye lakosságának 2,96%-a). A szerb kisebbség után a magyarok a második legnépesebb kisebbségi közösség az említett megye területén. A tárgyalt megyén belül is van egy olyan járás, a hercegszőlősi, ahol relatív többségben vannak a magyarok (41,9%). A legfrissebb adatokból nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket a horvátországi magyarság számarányának alakulásáról, az azonban megkockáztatható, hogy valószínűleg kevesebb ember vallotta magát magyarnak 2011-ben, mint tíz évvel korábban.

² Érdeklődésemre a Horvát Statisztikai Hivatal úgy tájékoztatott, hogy decemberre várhatóak az első részletesebb eredmények, amelyekben már benne lesznek a nemzetiségi arányok is.

Bilaterális szerződések

Horvátország és Magyarország több bilaterális szerződést is aláírt. Az első az 1992 decemberében a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés,³ amelynek 17. cikkelye szerint: „A Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezhessék, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akarata ellenére asszimilációra kényszerítené. Joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják, anyanyelvükön információkat terjesszenek és cseréljenek, és azokhoz hozzáférjenek. Joguk van ahhoz, hogy emberi jogaikat és alapvető szabadságjogaikat teljes mértékben és hatékonyan mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják.”

A két ország kapcsolatában mérföldkőnek számított a következő, 1995-ben aláírt kétoldalú, a kisebbségi jogok garantálásáról szóló egyezmény.⁴ Ebben a Szerződő Felek a kisebbségek tagjai számára a magán- és közéletben biztosítják az anyanyelv, valamint az eredeti vezeték- és utónevek szabad használatát és anyakönyveztetését. A Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a kisebbségek által lakott területeken biztosítják mindkét nyelv megfelelő használatát, különösképpen a földrajzi nevek és nyilvános feliratok vonatkozásában, a helyi önkormányzatok szerveiben, az írásos és szóbeli kommunikációban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, valamint egyéb közintézményekben, összhangban országaik belső jogrendjével. Az egyezmény kiter arra is, hogy a felek lehetővé teszik az anyanyelvű rendszeres rádió- és televízióadások sugárzását megfelelő műsoridővel, ösztönzik az anyaországi rádió-

³ A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés.

⁴ A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény.

és tv-műsorok átvételét⁵ és sugárzását, támogatják a kisebbségek saját információs tevékenységét. Az horvát–magyar vegyes bizottság 1999-ben az oktatás, a tájékoztatás, valamint az anyanyelven folyó vallásgyakorlás terén megállapította, hogy csak lassan vagy egyáltalán nem valósulnak meg a kétoldalú szerződésben foglaltak.

Az Egyezmény 6. cikkelyében a felek vállalják, hogy biztosítani fogják a magyar és a horvát kisebbség azon jogát, hogy vallásukat anyanyelvükön gyakorolják, és támogatják az egyházak ilyen irányú erőfeszítéseit. Ebből a célból a magyar és a horvát hatóságok engedélyezik papok kölcsönös küldését és fogadását a területükön működő kisebbségi egyházi közösségek részére. Ezzel kapcsolatban mindkét történelmi egyház ugyanazzal a gonddal küzd: folyamatosan szorul vissza az anyanyelvű igehirdetés. Bár ezt a katolikus egyházban a II. vatikáni zsinat után kötelezővé tették, Horvátországban mégsem valósult meg, mert a magyarlakta közösségek legtöbbször horvát a liturgia nyelve. Ennek az az oka, hogy nincsenek magyar papok, de még a magyarul beszélőkből is hiány van. A református egyház széttagozódása következtében ugyancsak kezd háttérbe szorulni az anyanyelvű istentisztelet, megtörik a 16. század óta tartó gyakorlat, mely szerint az egyház az anyanyelv, a magyar nyelv őrzője is. A levált közösségekhez tartozók többsége már egyáltalán nem, vagy nagyon alacsony fokon beszéli anyanyelvét – horvátul jobban ért, ezért ez a nyelv lesz a liturgia nyelve.

A nyelvváltás az identitásváltás velejárója. Hiába biztosított a szabad anyanyelvű vallásgyakorlás, ha az egyházak képtelenek alkalmazkodni az elvárásokhoz, aminek következtében evidenciává válnak az ehhez hasonló kijelentések: „Aki más vallásúval és nemzetiségűvel köt házasságot, az nemcsak magyar nyelvét, hanem még a vallását is előbb-utóbb feladja.”⁶

⁵ Erre nemigen van példa. Pár évig a Drávátáj készített képes riportokat a közszolgálati televízióknak, de mára ez teljesen elhalt és ad hoc jelleggel épít a magyar közszolgálati televíziózás az általa hajdanán kiépített tudósítói hálózatra.

⁶ Lábadi Károly 2003: 176–189.

Belső szabályozás

A szabad és független Horvát Köztársaság 1990-ben elfogadott és azóta többször módosított első Alkotmánya a horvát nemzet mellett államalkotó kisebbségként ismeri el a magyarokat, együtt a szerbekkel, a csehekkel, a szlovákokkal, az olaszokkal, a zsidókkal, a németekkel, az osztrákokkal, az ukránokkal, a ruszinokkal és másokkal. Mindannyiuk számára szavatolja az egyenjogúságot, összhangban a szabad világ demokratikus normáival. Az emberi és alapvető szabadságjogokról szóló fejezetben újból megerősíti, hogy a Horvát Köztársaságban többek között nemzeti hovatartozástól függetlenül mindenkit ugyanazok a szabadságjogok illetnek meg. A következő szakasz is azt tartalmazza, hogy a Horvát Köztársaság minden nemzeti kisebbség számára szavatolja az egyenjogúságot. Az egyenjogúság és a nemzeti kisebbségek jogainak védelme érdekében további alkotmányerejű törvényeket fogadtak el. Az érdekvédelem kiteljesedését szolgálja az a rendelkezés is, miszerint minden nemzeti kisebbségnek joga van, hogy képviselőt válasszon a Horvát Száborba⁷ A magyar és az olasz kisebbséget egy-egy hely illeti meg a horvát törvényhozásban, míg a szerbeknek alanyi jogon három hely jár, a többi elismert kisebbség közösen osztozik a kisebbségeknek járó képviselői helyeken. A magyarok számára garantált parlamenti hely pozitív diszkriminációnak is tekinthető, mivel egy nem kisebbségi listán indulónak átlagban 18–20 ezer szavazatra van szüksége a bejutáshoz, a magyar parlamenti képviselőnek viszont 1500–2500 közötti is elég ahhoz, hogy a horvát törvényhozás tagja legyen. A garantált hely a horvát törvényhozásban a magyarság politikai megosztottságához vezetett, ami sokszor megnehezíti a politikai érdekérvényesítést a járásokban, a városokban és országos szinten egyaránt. A többször módosított horvát Alkotmány mindenkinek szavatolja, hogy szabadon megvallhassák nemzeti hovatartozásukat, de szabadon használhatják az anyanyelvüket és élhetnek a kulturális autonómia jogával is. Mint minden európai alkotmány, így a horvát is tilt és büntet minden olyan megnyilvánulást, ami a nemzeti gyűlölet szítására lehet alkalmas.

⁷ Uo.

A kisebbségvédelem újabb pajzsául szolgál a 2000-ben elfogadott, az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti közösségeiről vagy kisebbségeiről szóló alkotmányerejű törvény. A megalkotott jogszabály-együttessel a kisebbségek – közöttük a magyarság – megmaradását, jogegyenlőségét védelmezi a Horvát Köztársaság, továbbá a nemzeti, kulturális és nyelvi fejlődés érdekében segíti a kisebbség és anyaországa közötti kapcsolattartást. Újból deklarálja – ahogy az Alkotmány 15. cikkelye is kimondta –, hogy Horvátországban az etnikai és nemzeti közösségeknek vagy kisebbségeknek joguk van a kulturális autonómiához.⁸ A horvát törvényhozás 2002 decemberében fogadta el a kisebbségekről szóló alkotmányerejű törvényt, amellyel, úgy tűnt, megnyugtatóan rendezték a kisebbségi jogokat. Erre külpolitikai okokból is szükség volt, hiszen ekkor már az egyik hangsúlyos külpolitikai prioritás az EU-s tagság volt, és a nemzetközi közösséget főleg a szerb kisebbség jogainak a garantálása érdekelte.

A sokak szerint az európai szintű, 45 cikkelyből álló alkotmányerejű törvény egy évtized alatt kiállta a próbát, de a gyakorlat azt is mutatja, hogy kiegészítésre szorulnak egyes pontjai. A törvény 4. cikkelye szerint minden állampolgár szabadon vallhatja magát valamely kisebbséghez tartozónak. Ezzel kapcsolatban azonban nagyon sok probléma merül fel a kisebbségi vetületű választásokkor.⁹ Ugyanis nem egy ízben a magát addig magyar nemzetiségű horvát állampolgárnak tudó szavazóról kiderül, hogy a nemzetisége ismeretlen vagy épp horvátnak van beírva. Különösen gond ez a nagykorúvá váló fiataloknál, akiknek a szülei hiába kérték már a kórházban (a megszületéskor) a magyar nemzetiség beírását, mert a nagykorúvá váláskor ez a bejegyzés automatikusan horvát vagy ismeretlen nemzetiségűre változik.

Az 5. cikk határozza meg a nemzeti kisebbség fogalmát: a Horvát Köztársaságban élő őshonos horvát állampolgárok csoportja, akiknek etnikai, nyelvi kulturális és/vagy vallási hagyományai különböznek a többi polgárétól, s e hagyományok megőrzésére törekcszenek.

⁸ Lábadi Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. http://adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/11_Labadi_Karoly.htm (2012-07-02)

⁹ A kisebbségi tanácsi jelöltekre vagy a szabóri magyar képviselőjelöltre csak azok szavazhatnak, akik magyarként vannak számontartva.

A törvény további cikkelyei többek között rendezik az anyanyelven történő névhasználat kérdését is, ami azt jelenti, hogy engedélyezik az utónév és a családnév használatát a kérvényező kisebbségi nyelven.¹⁰ Ugyanez a törvény messzemenően biztosítja az anyanyelven folyó tanítást, a kisebbség nyelvhasználatát, amiről fentebb már szóltunk. A jogok és kötelezettségek megvalósulását a kisebbségi tanácsok¹¹ hivatottak ellenőrizni. Ezeknek a testületeknek jogában áll véleményt is formálni minden olyan kérdésben, amely érinti az általuk képviselt kisebbséget. A 2002-ben elfogadott alkotmányerejű törvény járási, megyei és városi szinten is lehetővé teszi kisebbségi tanácsok megalapítását, de ahol nem éri el a törvényben meghatározott számot a kisebbség számaránya, ott egy képviselőt választhatnak.

Horvátországban a magyarság a legutóbbi kisebbségi választásokon négy megyei (ebben benne van Zágráb városa is) tanácsot választhatott, míg további nyolc megyében egy magyar nemzetiségű látja el az érdekvédelmet.¹² A munkájuk hatékonyabbá tételéhez jogukban áll kisebbségi koordinációkat¹³ létrehozni megyei, járási és városi szinten egyaránt. A legnagyobb legitimitással az országos koordináció bírhatna,¹⁴ de megegyezés hiányában 2012 júniusáig nem sikerült ilyen létrehozni. A kisebbségi tanácsok jogi lehetőségei közé a következőket sorolta a törvény: olyan javaslatokat tehetnek, amelyek előmozdíthatják az álta-

¹⁰ Jugoszláviában a kisebbséghez tartozó polgárok nevét szerbhorvát nyelven anyakönyvezték. A második Jugoszláviának voltak olyan sötét korszakai, amikor a keresztneveket is lefordították. A névtorzításokat most ugyan törvényileg meg lehet változtatni, de kevesen élnek ezzel a joggal, mivel rengeteg időt, pénzt és utánajárást igényel. A hivatalok ezt úgy értelmezik, hogy az illető új nevet kér, miközben csak az eredeti nevének – esetünkben a magyarnak – a visszaadását kezdeményezi.

¹¹ Ugyan a hivatalos elnevezésük tanács, de sokszor találkozunk esetükben a kisebbségi önkormányzat elnevezéssel is, ami betudható a magyarországi kisebbségi önkormányzati szóhasználatnak.

¹² A megválasztott személy látja el az egész magyarság érdekvédelmét az adott megyében.

¹³ Mivel ez a testület majd egy évtizedig nem bírt jogi személyiséggel, ezért egyfajta egyeztető testületként működött. Ebből kifolyólag a működéséhez sem voltak biztosítottak az anyagiak.

¹⁴ Létezett a legutóbbi választásokig, de mivel az tanácsi tagok és képviselők a két országos magyar szervezetnek (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége és a Magyar Egyesületek Szövetsége) a tagjai, ezért képtelenek a kompromisszumra, ami az érdekvénevesítést csorbítja. Már csak azért is, mivel a törvényhozó végre jogi személyiséggel látta el az országos koordinációt, amelynek a hiánya sokban gátolta a meglévő koordináció munkáját. A megosztottságnak tudható be, hogy képtelenek létrehozni országos koordinációs testületet.

luk képviselt kisebbség helyzetének a javulását, tájékoztatást kaphatnak minden olyan kérdésben, amely a kisebbségeket érinti. Javaslatot és véleményt fogalmazhatnak meg a regionális vagy helyi szinten működő rádió- és televízióadóknak olyan programok kapcsán, amelyek kisebbségi tematikával foglalkoznak.

A kezdetben sokak által dicsért törvény mára bizonyos esetekben veszített erejéből. A kisebbségi tanácsok a kezdetektől nem bírtak olyan súllyal, hogy érdemben befolyásolni tudták volna kisebbségi kérdésekben a döntéshozókat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a véleményüket nagyon ritkán kéri ki, ha pedig önállóan fogalmaznak meg problémákat a jogkörükön belül, akkor az adott közigazgatási egység ezt támadásnak veszi, és elképzelhető, hogy a következő évben majd még kevesebb pénzből kell gazdálkodniuk a kritikus hangvétel miatt. Ugyanis az alkotmányerejű törvény értelmében a közigazgatási egységeknek kell biztosítaniuk a kisebbségi tanácsok működésének a feltételeit. Arról már nem rendelkezik a jogszabály, hogy mekkora összeggel és miképp, ami nagy mozgásteret biztosít a közigazgatási egységnek a forrásokkal való manipulálásra. Ezért ritkák azok az esetek, amikor a kisebbségi önkormányzat valamiért öltre ment volna az ő fenntartását biztosító önkormányzati egységgel. Mára elmondható, hogy maguk a kisebbségi tanácsok nem töltik be azt a szerepet, amit a törvényalkotó szánt nekik. Ez visszavezethető egyrészt arra, hogy a közigazgatási egységek nem kezelik partnerként a tanácsokat, másrészt a tanácsok érdekérvényesítő képessége is igen kicsi, ami betudható a szűk jogi keretnek, amelyen belül mozoghatnak, másrészt a testületeik tagjai is mintha belefáradtak volna abba a harcba, amiért őket létrehozták.

Oktatásügy

A 2000-ben elfogadott kisebbségi oktatásra vonatkozó törvény szerint a törvényileg előírt minimális létszámnál kevesebb diák esetében is lehet iskolát alapítani, azonban ez esetben csakis horvát tannyelvű tanintézettről lehet szó. A törvény szerint, ha erre nincs más lehetőség, akkor külön osztályt lehet indítani a horvát tannyelvű iskolán belül, ahol az oktatás nyelve valamely kisebbség nyelve. A kisebbségi nyelven oktató

osztályok elindítását a törvény nem köti minimum létszámhoz. Ismerünk olyan eseteket, amikor egyetlen gyerek számára indítottak osztályt, ami a pozitív diszkrimináció kiemelkedő példája.¹⁵ Az iskola megnevezése, az iskolai dokumentáció és a pecsét is kétnyelvű lehet. Az iskola által kiadott hivatalos dokumentumok is kétnyelvűek.

Azokban a közigazgatási egységekben, ahol alapszabályban rögzített a kisebbségi nyelv és írás használata, lehetővé kell tenni a horvát tan nyelvű iskolások számára is a kisebbségi nyelv tanulását. A kisebbséghez tartozók önállóan dönthetnek arról, hogy az „A”, a „B” vagy a „C” modellt választják.

Ma Horvátországban a vörösmarti, a laskói, az eszéki és a kórógyi általános iskolában lehet magyar tannyelven tanulni az ún. „A” modell szerint. Ez azt jelenti, hogy az oktatás kizárólagos nyelve a magyar, igaz, vannak olyan esetek, amikor megfelelő szaktanár hiányában horvát nyelven folyik egyes tantárgyak oktatása. Ez a modell szolgálja a leginkább az anyanyelv és a magyar identitás megőrzését. Az ún. „B” modell a kétnyelvű általános iskolai oktatást jelenti, amelyre ugyan hivatalosan nincs példa, azonban a kórógyi általános iskola már de facto így működik.¹⁶ A Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ alsó tagozataiban is kénytelenek a tanítók ehhez folyamodni a horvát anyanyelvű kisdíákok miatt. Az ún. „C” modell az anyanyelvápolást jelenti, ami olyan nyelvi környezetben jelent sokat, ahol csak az iskolában vagy csak a nagyszülőkkel való beszélgetésekben találkozhatnak a magyar nyelvvel. Ilyenekre főleg Szlavóniában és a Szerémségben van példa, de nem kivétel ez alól a Drávaszög sem, sőt, a fővárosban is előfordul. Mivel a vörösmarti és a laskói általános iskolában már jó pár éve működnek horvát tagozatok is (főleg magyar gyerekekkel), ezért ezekben az osztályokban van anyanyelvápolás. A szülők elmondása szerint azért íratják magyar faluban horvát tagozatra a gyereket, mert a későbbiekben könnyebben boldogul majd. A tapasztalat azonban mást mutat: a nem hivatalos statisztikák szerint az „A” modell szerint tanuló diákok

¹⁵ A néhány gyerekből álló osztályok nem ritkák a horvát szigeteken sem, ahol a lakosság megtartása miatt megengedik a pár gyerekes osztályok elindítását is.

¹⁶ Az 1–8. osztályig 23 diák van, akik közül sokan igen gyengén beszélik a magyar nyelvet, de az iskola vezetése, hogy megtartsa a diákokat, nem hivatalosan a kétnyelvű oktatást választotta.

jobban megállják a helyüket a középfokú oktatásban és a munkaerőpiacon egyaránt.

A több évszázados magyar tannyelvű oktatási intézmények, mint a vörösmarti és a laskói, ma már horvát tagozatokkal is rendelkeznek, és ezekre a tagozatokra magyar gyerekeket is beíratnak a már említett „elmélettel” összefüggésben.

Az 1999-ben alapított Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központban magyar tannyelvű óvoda, általános iskola és középiskola működik. Az 50 fős óvoda hivatalosan ugyan magyar nyelvű, de 90%-ban a gyerekek horvát anyanyelvűek és az óvoda végére is alig tanulnak meg magyarul. Kívánatos lenne, hogy az oda járó gyerekek egy része a Központ általános iskolájában folytassa tanulmányait, de sajnos az idén is csak egy szülő döntött úgy, hogy az intézmény falain belül marad a kisdíák az óvoda befejezése után. A Központban működő általános iskolában megnehezíti a magyar nyelvű oktatást, hogy összevont osztályok vannak az alacsony diáklétszám miatt.

Ma magyar nyelvű középfokú oktatás tekintetében három lehetőség közül választhatnak a diákok: gimnáziumban tanulnak tovább, vagy szakképzésben vehetnek részt szálloda és turizmus, illetve bolti eladó szakon. Azonban itt is probléma egyes tantárgyak esetében a megfelelő szakemberhiány, ezért egyes tanórákon horvát nyelven folyik az oktatás. A gimnáziumban, illetve a turizmus szakirány keretében érettségizni is lehet, aminek kötelező eleme a magyar nyelv és irodalom tantárgy. Az érettségi vizsgák magyar nyelven folynak.

Az oktatási vertikumot az egyetem zárja. A zágrábi Bölcsészettudományi Kar hungarológia szakán, valamint az észéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén lehet magyar nyelven tanulni. Mindkét helyen kétszakos képzés folyik, hullámozó hallgatói létszámmal. A hullámozó tendencia elsősorban azzal van összefüggésben, hogy egyre kevesebb a magyar nyelven végzett középiskolás diák.

Itt kell megemlíteni, hogy pár évvel ezelőtt megkezdődött az általános iskolás tankönyvek magyarra fordítása is, amelyekből jónéhány már használatban van. Sok magyarra fordított tankönyv nyomdakészen várja, hogy végre a diákok kezébe kerülhessen. A törvény lehetővé teszi magyarországi tankönyvek használatát is, de ezeket előtte

engedélyeztetni kell az oktatási minisztériummal, amely egyetlen magyarországi tankönyv használatát sem tiltotta meg eddig. A minisztérium támogatja a tankönyvírást is a kisebbségi iskolák számára, de a magyarok esetében alap- és középfokon erre egyelőre még senki sem vállalkozott.

Tömejtájékoztatás

A horvátországi magyar tömejtájékoztatás nagyobb részének anyagi fedezetét a horvát költségvetés biztosítja, míg egy másik részét magyarországi források jelentik. A tájékoztatási monopóliumért a két országos magyar szervezet – a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége és a Magyar Egyesületek Szövetsége – vív ádáz harcot. Mindkét szervezet rendelkezik heti és havilappal is, amelyen keresztül hol durván, hol békésebb hangnemben igyekeznek megnyerni az itteni magyarságot a politikájuknak.

Az *Új Magyar Képes Újság* hetilapot jó másfél évtizedig a HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Vállalat adta ki.¹⁷ A HunCro jelenteti meg a *Rovátkákat* is, amely kezdetben évente egyszer, mára pedig többnyire havi rendszerességgel kerül az olvasók kezébe. Az *Új Magyar Képes Újság* az a lap, amelyik leginkább megfelel az újságírás szakmai kritériumainak. Igaz ez az állítás annak a tükrében, hogy a Magyar Egyesületek Szövetsége által kiadott *Horvátországi Magyar Napló* több becsületsértési pert is elveszített, és az egyik főszerkesztőjét a Horvát Újságíró-szövetség Etikai Bizottsága is figyelmeztetésben részesítette. 1993 óta jelenik meg a *Horvátországi Magyarság*, amelynek az indulásáról így fogalmazott a lap alapítója, Lábadi Károly: „Most, amikor az örökös szegénység réme kínoz sok-sok otthon maradottat és menekültet, e havilap a maga szerény eszközeivel szeretné csillapítani a szomjúságot, ha van ilyen, amit a szülőföldről szóló irodalom és híradás hiánya vált ki. Azért igyekszik

¹⁷ 2012-ben egy rövid ideig a Media Hungarica Lap- és Könyvkiadó Intézmény adta ki a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének a megbízásából, mára azonban teljes egészében a HMDK kezében van a lap- és könyvkiadás.

szólni, hogy mielőbb véget érjen a végtelennek tűnő várakozás, a készülődés böjti időszaka, s teljesüljön a remény. Legyen béke!” A magyarság megosztottságát tükrözi, hogy amikor lehetőség adódott rá, a MESZ a *Hagyaték* című havilappal lépett az olvasó elé. Mindkét szervezet több könyvet is kiadott, a kiadványaik a világhálón is elérhetők. A HunCro volt az a vállalat, amely Horvátországban egyedülként le tudta bonyolítani a horvát nyelvről magyarra fordított könyvek szerkesztését és kiadását is.

Ami az elektronikus médiát illeti, elmondható, hogy a közszolgálati HTV televízió heti rendszerességgel sugároz kisebbségi műsort, amelyben beszámolnak a magyarokkal kapcsolatos történésekről is. A cél a reciprocitás, mivel Magyarországon a közszolgálati csatorna sugároz a magyarországi horvátoknak szóló műsort. Regionális szinten kéthetente a Szlavón TV sugároz fél óra műsort, amelyet a Drávatáj Stúdió készít. Ebben az esetben szó sincs közszolgálatról, mivel megvásárolt adásidőről beszélünk, ugyanúgy, mint a Baranya Rádió éterében is, heti rendszerességgel. Egyedül a Horvát Rádió észéki stúdiója az, amely közszolgálati alapon napi fél órában sugároz magyar adást. Ennek a színvonala igencsak hullámzó, de minden egyes jószándékú kritika a sajtószabadság megsértésével ér fel az adást felügyelő horvát szerkesztőknél. Pedig itt a kisebbségi tanácsok egyik jogáról is szó van, amely épp a kisebbségi médiával kapcsolatban kötelezi véleményformálásra és javaslatételre őket.

Az alkotmányerejű törvény is rendelkezik az állami, a regionális és a helyi rádió- és televízió-állomásokról: feladatuk olyan műsorok készítése, amelyek a kisebbségeknek szólnak saját nyelvükön. A műsorok célja a kultúra és a vallás bemutatása, információk közvetítése a kisebbségi tanácsok működéséről. Ebből jóformán semmi nem valósul meg, mivel a legtöbb adó magánkézben van és nem érdeke, hogy például magyar adást sugározzon, hacsak ahhoz nem fűződik gazdasági haszna, például az adásidő értékesítése révén. A szerb kisebbség esetében más a helyzet, előrébb tartanak ezen a téren, többek között sikerült elérniük, hogy a Banska Kosa rádió szerb nyelven sugározzon, a szerb kultúrát és zenét propagálja. Néhány évvel ezelőtt megszületett egy kisebbségi televízió koncepciója, azonban politikai akarat és anyagiak hiányában az ötlet máig valamelyik asztalfiókban hever.

Hivatalos nyelvhasználat

A nyelvi jogok érvényesülésének további törvényi garanciáját jelenti a 2000-ben elfogadott törvény a horvátországi nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról. A jogszabály széleskörűen taglalja a nyelvhasználat jogi lehetőségét, és, ha a kisebbség számaránya ezt lehetővé teszi,¹⁸ a kisebbségi nyelvet és írást egyenrangúvá teszi a horvát nyelvvel és a latin betűs írással. Ezzel a törvénnyel nem változnak a kisebbségek azon szerzett jogai, amelyekre Horvátország nemzetközi szerződések aláírásával vállalt garanciát. A törvény 3. cikkelye felsorolja azokat a kivételeket, amikor a kisebbség nem használhatja anyanyelvét: azon eljárások esetében, amelyeket a központi állami hivatalok előtt folytatnak, cégbíróságokon, közigazgatási bíróságokon, a kihágási bíróság felsőbb szintjén és a Horvát Köztársaság Alkotmánybíróságán, illetve a központi állami szervek esetében, hacsak a törvény másképp nem rendelkezik.

Az 5. cikkely határozza meg azt, hogy a városokban, a járásokban és a megyékben milyen esetekben használhatják a kisebbségek az anyanyelvüket és az írásukat. A járások, a megyék és a városok képviselő- és végrehajtó testületeiben, a közigazgatási egységekkel folytatott ügyvitelben, illetve az elsőfokú eljárásokban használható az anyanyelv. A törvény fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a közigazgatási egységek szervei elismerik azon jogi okmányok használatát, amelyek a Horvát Köztársaság területén kisebbségi nyelven készültek.

A következő cikkely kimondja, hogy a kisebbségi nyelv és írás hivatalos használata egy járás, illetve egy város egész területére vonatkozik. Ezt a cikkelyt a hercegszőlősi járás, ahol a magyarság relatív többségben van (41,9%), szelektíven értelmezte és értelmezi sok esetben a mai napig is. Éveknek kellett eltelnie, míg egyes falvak nevei magyarul is felkerültek a helységnévtáblákra. A járási kisebbségi önkormányzat többször is rámutatott a törvénysértésre a járási vezetésnél és az illetékes állami

¹⁸ Törvény mondja ki, hogy ha a lakosság egyharmadát meghaladja a kisebbség számaránya, akkor törvényi kötelezettség a kisebbségi nyelv és írás használata. Ez két járásban valósulhat meg: a hercegszőlősiiben és a bellyeiben. Utóbbinál féltő, hogy az új népszámlálási adatok ezt már nem teszik lehetővé. A két járás az alapszabályzatába is implementálta a kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról szóló jogokat.

szerveknél is, de évekig nem oldódott meg a probléma. A nem hivatalos magyarázat szerint az alkotmányerejű törvényt és a most tárgyalt törvényt azért szegték meg, mert akkor a szerb kisebbség jogait is érvényesíteni kellett volna. Az említett eljárásban sokak szemében a cirill betűs feliratok vörös posztónak számítottak, az elnyomás és rettegés idejét juttatták eszükbe, amikor szerb szabadcsapatok uralták a Drávaszöget és a majd szintiszta magyar falvak feliratait is cirill betűsre cserélték. A békés reintegráció után voltak ugyan próbálkozások a szerb feliratok kihelyezésére, de azokat hamar eltüntették vagy átfestették. Ennek tudható be tehát, hogy évekig a magyarok sem kapták meg a törvény által garantált jogukat. Mára azonban a magyar feliratok már megvannak, igaz, közben a cirill betűs helységnévtáblák még váratnak magukra. Néhány olyan utcanév már ki van írva az említett eljárásban cirill betűvel, ahol feltételezik, hogy a lakosság az említett kisebbséghez tartozik. A eljárások többsége, hogy kerülje a cirill betűt, latin betűkkel, de szerb helyesírással írja ki a helységnévtáblákat, míg az utcanéveket már cirill betűkkel is feltüntetik azokban a közigazgatási egységekben, amelyeket a törvény erre kötelez.

Pozitív ellenpélda Isztria megye, ahol az olasz kisebbség ugyan a megye lakosságának csak a 6%-át teszi ki, de a megyei közgyűlés úgy döntött, hogy területén a horvát mellett az olasz is hivatalos nyelv. Ez a döntés a politikai kultúra fejlettségére és az olasz kisebbséghez való pozitív viszonyra utal, míg az említett törvénysértések a fejekben megélt ellenérzéseknek és a politikai kultúra hiányainak is betudhatók.

A törvény lehetővé teszi az útjelző- és más közlekedési táblák kisebbségi nyelven való kiírását azokban a eljárásokban, ahol megvannak ennek a törvényes feltételei, de a mai napig nem lehet látni magyar nyelven útjelző- vagy közlekedési táblát. Nincs esély arra, hogy a helyzet a közeljövőben megváltozzon.

Az önkormányzati képviselőnek, illetve a polgárnak jogában áll az önkormányzati, testületi ülések anyagát, jegyzőkönyveket és határozatokat, illetve a hivatalos értesítéseket, meghívókat az anyanyelvén kézhez venni. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a közigazgatási egységekben, ahol erre törvényi lehetőség is lenne, nincs igény a fentiekben felsorolt anyagok és értesítők anyanyelvre fordítására. Ha lenne is egyes közigazgatási egységekben, mint például a magyarok esetében a her-

cegszőlősi vagy a bellyei járásban, akkor ezt az anyagi lehetőségek hiányával hárítanak. Hosszas nyomásgyakorlás után született meg a hercegszőlősi járás alapszabályzatának a magyar nyelvű fordítása, míg ez a bellyei járás esetében sajnos mind a mai napig nem történt meg. A közeljövőben sem várható ezen a téren változás, mivel a kisebbségek tagjai alig, vagy egyáltalán nincsenek tisztában a kisebbségi létükből fakadó jogaikkal. Ha valaki meg is próbálná azokat érvényesíteni, akkor az állami szervek azt elszabotálnák, a hivatalos panaszokra az esetek többségében nem érkezik válasz.

Ahol a kisebbségi nyelv egyenlő jogú használata kötelező érvényű, biztosítani kellene a két- vagy többnyelvű hivatalos okmányok kiadását, illetve az azok megszerzéséhez szükséges formanyomtatványokat. Ezzel kapcsolatban is elmondható, hogy maguk a hivatalok sincsenek tisztában a kisebbségi nyelvhasználattal, és ha panasz érkezik, az elvész a hivatali útvesztőben. A magyar nemzetiségű horvát állampolgároknak is jogában áll(na) kétnyelvű személyi igazolványt kérni, de évekig csak néhány tucat ember élt ezzel a jogával. Betudható ez egyrészt a polgárok jogtudatossága hiányának, másrészt a hivatal félretájékoztatásának is.¹⁹ Egyes hivatalok úgy értelmezik, hogy csak azoknak van erre joga, akik a kétnyelvűséget biztosító közigazgatási egységben laknak.

Az állami szervek eredeti okmányait horvát nyelven és latin írással kell vezetni. A közigazgatási szervek előtt az egyenjogú nyelvhasználat lehetőségeivel kapcsolatos rendelkezések értelmében, ahol be van vezetve a kisebbségi nyelv hivatalos használata, a helyi szervek kötelesek mindkét, illetve több nyelv alkalmazását biztosítani (azonos betűnagysággal – pecsét és bélyegzőfelirat, hivatalos és jogi személyek feliratai, fejlécek esetében). Ha a résztvevők több nyelv alkalmazásában állapodtak meg, az eljárás azokon folyik, amelyekben megegyeztek, ha nincs megegyezés, akkor pedig a többség nyelve érvényesül, tolmács

¹⁹ Mint megyei kisebbségi elnöknek többször kellett a hivatalokat tájékoztatnom arról, hogy azok a dokumentumok, amelyeket még kérnek a kétnyelvű személyi igazolványt igénylőktől, csak elijesztésre szolgálnak. Több magyar nemzetiségű állampolgár elmondta, hogy ezek után elállt a kétnyelvű formanyomtatványok igénylésétől, mivel nem akarta magát plusz költségekbe verni, másrészt elriasztották őket a mesterkéltnél bürokratikus szabályok. Mára sikerült elérni, hogy egy felirat hívja fel a figyelmet a pélmonostori rendőrségen arra, hogy a személyi igazolványokat magyar nyelven is lehet igényelni. Ütlevet vagy jogosítványt még nem, az anyakönyvi kivonatokról nem is beszélve.

biztosításával. Abban az esetben, ha így sem lehet az egyenjogúságot elérni, akkor a horvát nyelvet alkalmazzák, tolmács(ok) bevonásával.

A fentebb elemzett törvény megsértése esetén a központi közigazgatási hivatal az illetékes. Ez a hivatal azonban érdemben nemigen foglalkozik nyelvi kérdésekkel (sem), ami könnyen ellenőrizhető a benyújtott panaszok számából és az azokra (meg nem) érkezett válaszokból. Pedig a törvény lehetővé teszi számára, hogy amennyiben a közigazgatási egység nem rendezi a területén a kétnyelvű nyelvhasználatot, akkor a központi közigazgatási hivatal felfüggesztheti az önkormányzat alapszabályzatát és felülvizsgálati kérelmet nyújthat be a kormánynak. Az egyenjogú nyelvhasználat kötelezettségének az elmulasztását súlyos eljárásjogi szabálysértésnek minősíti, ami ugyan kemény intézkedési jogot biztosít az említett szervnek, de az ritkán vagy egyáltalán nem él vele. A központi közigazgatási hivatal vezetője – akinek a jogkörébe tartozik a törvény végrehajtásának a figyelemmel kísérése is – hozhat részletesebb törvényhasználati szabályzatot, rendeleteket, amelyekkel fél év alatt kell összhangba hozni az alacsonyabb szintű jogi szabályokat.

A 33%-os (a lakosság egyharmadát kitevő) kétnyelvűségi küszöb igen magasnak számít, ha összevetjük a Magyarországgal szomszédos országokéval. A magyarság esetében ez különösen érzékeny kérdés, mivel valószínűsíthető, hogy a legutolsó népszámlálási adatok már a bellyei járásban sem adnak lehetőséget a teljes kétnyelvűsésre. Eszék-Baranya Megye Magyar Kisebbségi Önkormányzata már többször kérte ennek a küszöbnek a 20%-ra való leszállítását, de a mai napig nincs meg a politikai akarat ennek a teljesítésére.

Záró gondolatok

Egyre több a horvát–magyar vegyesházasság, de kisebb arányban jellemző a szerb–magyar házasság is. Nincsen ugyan hivatalos statisztika, de a tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen házasságban felnövő gyereket leginkább horvát tannyelvű iskolába íratják, sőt, a családban is a többségi nemzethez tartozó anyanyelve dominál. A horvát tannyelvű iskola megpecsételi a gyerek további életpályáját is, mivel meggyengülnek azok a kulturális és nyelvi szálak, amelyek még megvoltak a családban.

Ennek egyenes következménye, hogy felnőve már nem érzi fontosnak az anyanyelv választékos használatát, és ha maga is vegyes házasságot köt, ritkán fordul elő, hogy a gyereket magyarra is tanítja.

A horvátországi magyarság kilátásai igencsak kedvezőtlenek. Megvannak ugyan a törvényes keretek, amelyeken belül teljes egészében megélhetnék etnikai és nyelvi identitásukat, de mégis fokozatosan a teljes nyelvváltás felé sodródik az itteni magyarság. A korfa sem biztató, hiszen az idősebb generáció még beszéli a nyelvet, de a felnövekvő generációk egyes tagjai megfeleléskényszerből, mások számításból a horvát nyelvet választják domináns nyelvként, ami ha nála nem is, de a következő generációnál már a nyelvváltás veszélyét hordozza. Megoldási javaslatok ugyan lehetnek az asszimilációs folyamatok megállítására, de amíg a horvátországi magyar szűk értelmiségi réteg nem jut alapvető nemzeti kérdésekben kompromisszumra, addig csak az elméletgyártás folyik, pedig nyilvánvaló, hogy az utolsó órában vagyunk. Úgy vélem, megállítani már nem lehet az asszimilációt, de késleltetni igen. Ez a mi feladatunk, ami nem kevés.

Irodalom

Ustav Republike Hrvatske (1990)

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (2000)

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002)

*

Lábadi Károly 2003. Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. In: Nádor Orsolya – Szarka László szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 176–189.

Szekeres Péter 2006. Az anyanyelv használatához való jog Horvátországban. *Romániai Magyar Jogtudomány Közlöny* 2006., 2. sz. 63–67.

